

UDK: 800.874:808.61/62
 Pregledni članak
 Priljeno: 6/1988

Milica Mihaljević

Zavod za jezik IFF, Zagreb

GOVOR NAŠE DJECE U DIJASPORI

U radu se analizira govor jugoslavenske djece u stranoj jezičnoj sredini na fonološkoj morfološkoj, leksičkoj, sintaktičkoj i semantičkoj razini. Prikazuju se mogući pristupi ovoj problematici, uvodi se pojmovlje teorije monitora i predstavljaju i uspoređuju tri projekta koji s različitih polazišta i u različitim jezičnim sredinama nastoje osvijetliti ovaj problem.

0. UVOD

Govor djece koja u stranoj jezičnoj sredini usvajaju svoj materinski jezik zanimljiv je za sociolingviste, opće lingviste, sociologe, psihologe, antropologe, pedagoge i glotodidaktičare. Objavljeno je niz knjiga, studija, rasprava i disertacija koje se različitih gledišta nastoje osvijetliti specifične pojave u govoru jugoslavenske djece u dijaspori. Spomenut ću nekoliko projekata koji istražuju tu problematiku:

1) *Razvoj porodičnog jezika¹ djece (od 4 do 18 godina) govornika sh² u Švedskoj.* Projekt je pokrenuo Odsjek za slavistiku Sveučilišta u Lundu 1980. godine. Cilj je projekta istražiti govorni jezik jugoslavenske djece koja su u Švedsku došla nakon usvajanja materinskog jezika kao i djece koja svoj materinski jezik tek usvajaju u Švedskoj. Isto je dijete praćeno niz godina, tako da se njegov govor mogao promatrati i sinkronijski i dijakronijski. Rezultati ovog istraživanja objavljeni su u knjigama *Lingua in Diaspora* i *Child Language in Diaspora*.

¹ U lundskom projektu dosljedno se upotrebljava naziv kućni ili porodični jezik (hemspråk, family language). To je jezik kojim se govori u kući, s roditeljima, a ne nužno jezik koji se najviše koristi niti najbolje poznaje. U essenskom projektu upotrebljava se naziv jezik podrijetla (Herkunftsprache). Neki autori upotrebljavaju još i nazive prvi jezik, jezik primalac (s aspekta jezičnog posuđivanja), izvorni jezik, zavičajni jezik. Ja u ovom radu upotrebljavam naziv materinski jezik.

² U lundskom projektu dosljedno se umjesto naziva jezika upotrebljava kratica sh za koju je na početku knjige navedeno da označava srpskohrvatski/hrvatski jezik. (usp. Slavica Lundensia 9 str. 7). Kjell Magnusson u članku »Language and Cultural Identity, Yugoslav Youth in Sweden« u Slavica Lundensia 11 o nazivu jezika kaže: »Postoje zanimljive razlike s obzirom na naziv jezika. Prilično velik broj, oko 25% Srba i Hrvata svoj materinski jezik naziva jugoslavenskim. Međutim dok Srbi obično jezik nazivaju srpskohrvatskim (samo nekolicina ga nazivaju srpskim), Hrvati svoj materinski jezik uglavnom nazivaju hrvatskim, a ne srpskohrvatskim ili hrvatskim ili srpskim«. (usp. str. 142). Takva razlika u pogledima na svoj materinski jezik među Jugoslavenima u Švedskoj dovela je do odluke o izradi dvaju rječnika, jednog pod naslovom Švedsko-hrvatski rječnik (u suradnji s dr. Božidarom Finkom, dr. Petrom Šimunovićem i dr. Antunom Šojatom) i drugog pod naslovom Švedsko-srpskohrvatski rječnik. Rječnike je izdao Skolöverstyrelsen, Statens Institut för Läromedelsinformation u Stocholmu 1985. godine.

2) *Dvojezičnost jugoslavenskih učenika u SR Njemačkoj*. Ispitivan je govor pedeset dvoje jugoslavenskih učenika u Essenu koji pohađaju prijelaznu nastavu (na materinskom jeziku uz ubrzano učenje njemačkog jezika), dopunsku nastavu (nastavu materinskog jezika uz redovnu nastavu na njemačkom jeziku) te samo redovnu nastavu na njemačkom jeziku. Rezultati ovog istraživanja objavljeni su u knjizi Wilfrieda Stöltinga, 1980.

3) *Hrvatski dijalekti u SAD — Hrvatsko-engleski bilingvizam*³. Ovaj projekt nije ograničen samo na dječji govor već istražuje govor doseljenika, odraslih i djece prve, druge i treće generacije. Primaran je zadatak ovog projekta istražiti načela neposrednog posuđivanja i analizirati jezične kontakte na fonološkoj, morfološkoj, semantičkoj, sintaktičkoj, leksičkoj i stilističkoj razini⁴.

1. OSNOVNI POJMOVI

Učenik doseljenik je učenik u čijoj se obitelji govori neki drugi jezik, a ne jezik sredine u kojoj živi. Svi su ispitivani učenici *dvojezični (bilingvni) govornici*⁵ jer usporedno upotrebljavaju hrvatski ili srpski i jezik šire društvene sredine. Kod njih dolazi do *neposrednog kontakta* između hrvatskog ili srpskog i jezika sredine. Pri tome često dolazi do *interferencije* među jezicima, tj. do odstupanja od norme što je rezultat poznavanja više jezika.

Kod učenika koji svoj materinski jezik usvajaju u stranoj govornoj zajednici, monitorizacija je drugačija nego kod djece koja usvajaju jezik u domovini. *Monitorizacija*⁶ je ukupni društveni pritisak na pojedinca da usvoji i održi jezični sustav u granicama onoga što govorna zajednica smatra normom. Termin monitorizacija mogli bismo prevesti kao društveni pritisak ili nadzor. *Govorna je zajednica* skup govornika koji znaju najmanje jedan zajednički jezik (odnosno jedan njegov dijalekat ili sociolekat) i čijom se upotrebom mogu sporazumijevati u svim situacijama. Monitorizacija je kod učenja jezika u stranoj govornoj sredini nedovoljna, a u slučaju hrvatskoga ili srpskoga često i nejedinstvena zbog utjecaja raznih dijalekata i standardnih jezika. Zbog takve monitorizacije dolazi do redukcije i prestrukturiranja.

Redukcija je gubljenje razlikovnih gramatičkih kategorija ili drugih jedinica u jeziku (npr. gubitak afrikata i palatala *z* i *ž* kod govornika hrvatskog ili srpskog jezika u Švedskoj ili smanjenje broja padeža). Redukcija može dovesti do homonimije, a ona do raspada jezičnog sustava. *Prestrukturiranje* se očituje u upotrebi strukturnih inovacija koje ne postoje ni u standardnom jeziku ni u dijalektima ni u jeziku roditelja. Do prestrukturiranja najčešće dolazi u onim dijelovima sustava koji su nepravilni ili nestabilni. Tako se npr. likovi *dva*, *dvije*, *dvoje*, *dvoja* prestrukturiraju u jedinstven lik *dvi* po analogiji s *tri*, *četiri*. Interferencija stranog

³ O ovom projektu vidi R. Filipović, *Teorija jezika u kontaktu*, JAZU i Školska knjiga, Zagreb 1986. str. 49—54 i *Četiri pitanja profesoru Filipoviću*, Sol 4, 1987. str. 8—10.

⁴ Osim ova tri projekta sličnom se problematikom bave i projekti: *Dvojezičnost jugoslavenskih učenika u Donjoj Saskoj i Mogućnost održavanja materinjeg jezika u uvjetima L2 (u francuskoj sredini)*.

⁵ Osim što su bilingvni oni su i bikulturni jer pripadaju dvjema različitim kulturama.

⁶ O teoriji monitora (monitor theory) američkog metodičara Stephena D. Krashena usp. Jelena Mihaljević, *Postoji li nova teorija učenja stranog jezika*. Strani jezici XVI, 3—4, 1987. str. 133—142.

jezika pojačava procese redukcije (npr. reduciraju se oni fonemi koji u jeziku sredine ne postoje) i prestrukturiranja (uvode se u jezik strukture koje odgovaraju strukturama stranog jezika). Samoregulirajući mehanizam jezika može poopćiti bilo koju inovaciju do koje je došlo redukcijom ili prestrukturiranjem. *Samoregulirajući mehanizam* je sustavna dosljednost (Sistemzwang), tj. sustavno izjednačivanje i pojednostavljivanje mnogostrukosti likova.

U dijaspori je također čest i *paralelizam likova*, tj. postojanje dvaju ili više površinskih likova za istu dubinsku vrijednost.

Redukcija, inovacija i interferencija mogu dovesti i do *gubljenja jezika* (*language shift*), tj. napuštanja jednog jezika pod pritiskom dominantnog, prestižnog jezika.

2. METODOLOGIJA

Istraživanje hrvatskog ili srpskog jezika djece u stranoj jezičnoj sredini provodi se s dva stajališta: 1. lingvističkog, tj. stajališta jezičnog sustava i 2. sociološkog (sociolingvističkog).

2.1. *Lingvističko stajalište*

Jezični se sustav analizira na fonološkoj, morfološkoj, leksičkoj, sintaktičkoj i semantičkoj razini. Korpus se sastoji od jezičnih ostvaraja djece u dijaspori.

U lundskom je projektu svako dijete podvrgnuto nizu testova koji su obuhvaćali prepričavanje, opisivanje slika, pričanje na slobodnu temu i morfološke, fonološke i leksičke testove. Dječji su odgovori magnetofonski snimani, zatim bilježeni fonetskom transkripcijom i pohranjeni u datoteku računala. Izrađeni su posebni programi za gramatičku analizu i obradu teksta. U sklopu projekta izrađen je i rječnik osnova i završetaka u hrvatskom ili srpskom jeziku, te programi za automatsku morfološku analizu. Na tekstovima je provedena analiza usvojenih i naučenih jezičnih kategorija.⁷

2.2. *Sociolingvističko stajalište*

Sociolingvistička analiza istražuje jezično ponašanje i stavove učenika. Djeca odgovaraju na pitanja kao (primjeri iz essenskog projekta): Kontaktirate li s jugoslavenskim susjedima ili prijateljima? Govorite li s njima njemački ili hrvatski ili srpski? Imate li uglavnom njemačke ili jugoslavenske prijatelje? Govorite li hrvatski ili srpski s braćom? Govorite li hrvatski ili srpski s roditeljima? Kako ocjenjujete svoje znanje hrvatskog ili srpskog? Kako ocjenjujete svoje znanje jezika šire društvene sredine? Kakvi su vaši odnosi s roditeljima (bliski, srednji, hladni)? Čitate li knjige/novine na hrvatskom ili srpskom? Dopisujete li se s kim u Jugoslaviji? itd. Uz to se u obzir uzimaju i narodnost djeteta i roditelja, tip škole koju dijete pohađa (redovna škola, redovna škola i dopunska nastava na materinskom jeziku, samo pripremna nastava na materinskom jeziku), dob, spol, dužina boravka u stranoj zemlji, dob u kojoj je dijete došlo u stranu zemlju, obrazovanje roditelja, struktura obitelji (oba roditelja ili samo jedan), zaposlednost roditelja, odvojenost roditelja od djeteta itd.

⁷ U teoriji monitora osnovna je distinkcija između usvajanja kao nesvjesnog procesa i učenja kao svjesnog procesa (acquisition/learning hypothesis). Dok se usvajanje odnosi na nesvjesno, implicitno znanje, učenje se odnosi na formalno, svjesno, eksplicitno znanje jezika i jezičnih pravila.

Podaci se statistički obrađuju i prikazuju pomoću dijagrama i tablica. Na temelju dobivenih podataka predviđa se daljnji jezični razvoj bilingvnog djeteta (da li će doći do jezičnog gubljenja, tj. radi li se o nestabilnom bilingvizmu koji teži monolingvizmu).

3. FONOLOŠKA RAZINA

Na fonološkoj razini kod djece u svim stranim sredinama uočava se jak utjecaj stranog jezika. U njemačkoj sredini npr. djeca često obezvučuju završni suglasnik u riječi prema pravilima njemačkog jezika (*jednok* umjesto *jednog*).

Pri usvajanju materinskog jezika u dijaspori stabiliziraju se prvo fonološke opreke koje pripadaju skupu presjeka opreka koje postoje u hrvatskom ili srpskom i u jeziku sredine. Švedski jezik npr. nema alveolare pa je njihova stabilizacija kod većine ispitanika u lundskom projektu zhatno kasnija nego kod djece koja materinski jezik usvajaju u domovini. Međutim, iako u švedskom ne postoji opreka između zvučnih i bezzvučnih frikativa *s* i *z*, ta je opreka prisutna kod okluziva, pa ne predstavlja nikakvih problema našoj djeci.

Postoje neke fonemske kategorije koje su univerzalno (u svim jezicima) stabilnije od drugih. To su npr. okluzivi, labijali i velari.

Kod djece u dijaspori primjećena je česta paralelna realizacija ispravnih i dijaspornih fonema.⁸

4. MORFOLOŠKA RAZINA

Morfološkoj razini možemo pristupiti s dva gledišta: 1. možemo analizirati promjene do kojih dolazi u morfološkom sustavu hrvatskih ili srpskih riječi kod djece u dijaspori i 2. možemo promatrati kako se strane posuđenice uklapaju u morfološki sustav hrvatskog ili srpskog.

4.1. Kod izvornih hrvatskih ili srpskih riječi može doći do niza promjena koje su uvjetovane ili neposrednim utjecajem jezika okoline ili nedostatkom kompaktne i lingvistički homogene monitorizacije iz jezične okoline. Ovdje ću prikazati nekoliko promjena na morfološkoj razini:

4.1.1. Promjena roda imenica

Lubomir Đurović⁹ je istraživao promjenu roda hrvatskih ili srpskih imenica u švedskoj jezičnoj okolini na primjeru pripovijetke o vuku i lisici. Primijetio je da je imenica *lisica* u govoru mnogih učenika muškoga roda (*bio jedan lisica*). Autor

⁸ Sličan paralelizam primijetila sam u govoru djeteta koje tek usvaja svoj materinski jezik u domovini. Ono na određenom stupnju razvoja paralelno upotrebljava ispravnu realizaciju fonema i realizaciju kojom je donedavno uvijek zamjenjivalo dani fonem (npr. *baka* i *baba*, *sat* i *tar*).

⁹ Usp. *The Development of Grammar Systems in Diaspora Children's Language*, Slavica Lundensia 11.

smatra da je to uvjetovano činjenicom što odgovarajuća švedska riječ (*räv*) završava suglasnikom. Budući da su u hrvatskom ili srpskom jeziku imenice koje završavaju suglasnikom uglavnom muškoga roda, djeca i *lisicu* smatraju imenicom muškog roda. Slična se promjena roda događa i kod riječi *magarac* koju mnoga djeca izgovaraju *magarca* pretvarajući je time u imenicu ženskoga roda. Autor smatra da je to uvjetovano završnim *a* u odgovarajućoj švedskoj riječi *ásna* (iako je *ásna* i u švedskom muškoga roda). Na ovom primjeru vidimo da djeca koja žive u dijaspori često ne uspijevaju potpuno odvojiti dva jezična sustava već da pravila jednog sustava prenose na drugi.

4.1.2. Redukcija padežnog sustava

Istraživanja govora naše djece u Švedskoj, Americi, Norveškoj i Njemačkoj pokazuju da dolazi do reduciranja hrvatskog ili srpskog padežnog sustava. Dunja Jutronić-Tihomirović u knjizi *Hrvatski jezik u SAD* govori o zamjeni svih kosih padeža nominativom. Autorica smatra da to nije izravan utjecaj engleskog jezika koji nema padeža, već da je to uvjetovano postepenim zaboravljanjem oblika.

Lubomir Đurović¹⁰ je istraživao padežni sustav kod dvadeset petoro sedmogodišnje djece u Švedskoj. Istraživanja su pokazala da se kod ispitanika pojavljuje šest različitih padežnih sustava: 1. N/A; 2. N/A/G; 3. N/A/G/L; 4. a. N/A/G/L/I, b. N/A/G/I; 5. a. N/A/G/L/I/D, b. N/A/G/I/D; 6. a. N/A/G/L/I/D/V, b. N/A/G/I/D/V.¹¹ U svim sustavima koji imaju lokativ, ovaj se padež može povremeno ili stalno zamijeniti dativom, pa zbog toga sustavi 4, 5, 6 imaju varijantu a. s lokativom i varijantu b. bez njega. Prisutnost nekog padeža implicira prisutnost ostalih padeža sa svoje lijeve strane, npr. prisutnost genitiva u sustavu implicira prisutnost akuzativa i nominativa, ali ne implicira ni prisutnost ni odsutnost LIDV. Osnovna je opreka svih padežnih sustava N/A. Ova dva padeža preuzimaju sve funkcije u N/A sustavima, a u ostalim sustavima N, a posebno A, preuzima mnoge dodatne funkcije koje se u standardnome jeziku ostvaruju na neki drugi način. Ponekad se u pojedinačnim primjerima može, kao »okamina« ili posuđenica iz nekog drugog sustava, pojaviti padež kojega inače nema u djetetovu govoru. (npr. *sa lutkom* u sustavu u kojem inače nema instrumentala).¹²

Rezultati ovih istraživanja podudaraju se s Jakobsonovim opisom padežnog sustava u ruskome i sa sličnim istraživanjima u Norveškoj. Vjerujem da bi detaljnija analiza otkrila slične rezultate i u engleskoj govornoj sredini.

4.1.3. Glagolska vremena

Strani jezični sustav može utjecati na čestotu upotrebe određenog glagolskog vremena. Pluskvamperfekt se u hrvatskom ili srpskom jeziku upotrebljava mnogo rjeđe nego u norveškom. Pod utjecajem norveškog jezika nastaju rečenice kao

¹⁰ Usp *The Case Systems in the Language of Diaspora Children*, Slavica Lundensia 9.

¹¹ N = nominativ, G = genitiv, D = dativ, A = akuzativ, V = vokativ, L = lokativ, I = instrumental.

¹² Sličnu sam pojavu primijetila u govoru djeteta (1.5 god.) koje tek usvaja materinski jezik u domovini. Iako u svom sustavu još nema genitiv, kaže *vode* (vjerojatno zato što mu to najčešće znači »daj mi vode«).

On je bio umro. Također se pod utjecajem norveškoga pojavljuju perfektni likovi bez kopule npr. *baba došla.*¹³

4.1.4. Glagolski vid

Pod utjecajem stranog jezika sredine u kojem nema vidske razlike (npr. norveški, njemački, engleski) ta se razlika u govoru djece gubi, pa nastaju rečenice kao *Vidio sam kako spakuju stvari.*

4.2. Morfološka prilagodba posuđenica

Pri prelasku iz stranog u hrvatski ili srpski jezik, strane leksičke jedinice moraju se prilagoditi našem jezičnom sustavu. Imenice dobivaju rod, broj i deklinacijski tip. Najveći broj posuđenica dobiva muški rod (princip dominacije muškog roda), a posuđenice srednjeg roda najslabije su zastupljene.

Glagolske posuđenice dobivaju infinitivni nastavak (najčešće *-ati* npr. *kvitati* od engleskog *to quit* »napustiti») i konjugiraju se prema pravilima hrvatskog ili srpskog jezika. Ti su glagoli većinom dvovidni.¹⁴

5. RJEČNIK

Interferencija dvaju jezičnih sustava kod bilingvne djece najuočljivija je na leksičkoj razini. Djeca u hrvatskom ili srpskom upotrebljavaju niz posuđenica (na različitom stupnju adaptacije) iz jezika okoline. Često je leksički fond hrvatskoga ili srpskog jezika kod ove djece vrlo oskudan, pa za sve nepoznate riječi upotrebljavaju posuđenice iz jezika okoline (*bankbuk, fridž*).

Ann-Christin Fridberg¹⁵ pokazuje da je prijelomno razdoblje u razvoju leksika kod djece dob od sedam godina kad djeca kreću u stranu školu pa monitorizacija stranog jezika postaje dominantna, a aktivno se znanje hrvatskog ili srpskog smanjuje. Čest je problem kod djece u dijaspori da je njihov leksički fond u oba jezika vrlo oskudan pa dolazi do dvostruke polujezičnosti umjesto dvojezičnosti.

6. SINTAKTIČKA RAZINA

Pod utjecajem dijasporne monitorizacije i stranog jezika pojavljuju se u govoru djece neke strukture strane hrvatskoj ili srpskoj jezičnoj normi, ili se pojavljuju marginalne strukture. Pod utjecajem analitičkih jezika red riječi postaje obavezan, subjekt se obavezno izriče (*ja idem, a ne samo idem*), na mjestu gdje u engleskom ili njemačkom stoji član pojavljuje se broj *jedan*, umjesto prefigiranih glagola upotreb-

¹³ Usp. Svein Mønnesland, *Norwegian Interference in the Language of Yugoslav Children in Norway*, Slavica Lundensia 11.

¹⁴ O problemu morfološke prilagodbe posuđenica vidi opširnije u Filipović, *Teorija jezika u kontaktu*, 127—151.

¹⁵ *The Vocabulary Test*, Slavica Lundensia 9.

ljava se glagol i prilog (*ići van* umjesto *izići*), bezlični glagol *ima* javlja se u sintaktičkim sklopovima u kojima je neprihvatljiv u standardnom jeziku (*Ja sam išao sa jednom grupom i imala još jedna grupa*), enklitika se nalazi na pogrešnom mjestu (*Malo posle sam našao se*), kopula se nalazi na pogrešnom mjestu (*Rekla je svojoj mami da joj učiteljica je rekla*) itd.

7. SEMANTIČKA RAZINA

Pod utjecajem stranih riječi može doći do promjene značenja domaćih riječi. Usporedimo li značenje domaće i odgovarajuće strane riječi, utvrdit ćemo da postoji nekoliko tipova semantičkih odnosa: 1. potpuna ekvivalencija, 2. jednoj riječi u stranom jeziku odgovara više istoznačnih riječi u materinskom jeziku, 3. a) opseg značenja riječi u stranom jeziku veći je od opsega značenja odgovarajuće riječi u materinskom jeziku i b) opseg značenja u stranom jeziku manji je od opsega značenja u materinskom jeziku, 4. nulta ekvivalencija — ne postoji odgovarajuća riječ u materinskom jeziku¹⁶.

U prvom slučaju ne dolazi do semantičke interferencije. U drugom slučaju pod utjecajem strane riječi u materinskom se jeziku može izgubiti jedna od istoznačnica. U trećem slučaju domaća riječ pod utjecajem strane može proširiti (3a) ili suziti (3b) značenje. Zbog utjecaja norveškog glagola *gjore* koji znači »raditi«, ali i »uzrokovati« u govoru naše djece zabilježena je rečenica *I to radi da je još više volim*. U četvrtom slučaju strana se riječ preuzima u hrvatski ili srpski npr. *bingo*, *cent*, *kolidž* u govoru Jugoslavena u SAD.

8. SOCIOLINGVISTIČKI ČINITELJI

Na govor jugoslavenske djece u stranom jezičnom okružju utječe i niz izvanjezičnih društvenih činitelja, npr. duljina boravka u Jugoslaviji, društvena kohezija u obitelji, veze s jugoslavenskim susjedima i prijateljima, planovi za povratak u Jugoslaviju, školska nastava na materinskom jeziku, profesionalni planovi itd.

Dok djeca s roditeljima uglavnom govore hrvatski ili srpski, u komunikaciji s braćom i sestrama upotreba je materinskog jezika znatno rjeđa. Isto tako djeca rijetko govore hrvatski ili srpski sa svojim vršnjacima doseljenicima iz Jugoslavije. Čak i za vrijeme dopunske nastave na materinskom jeziku primijećeno je da djeca najčešće međusobno govore jezikom šire društvene zajednice. Upotreba materinskog jezika ograničena je samo na pojedince (roditelje i eventualno rođake) i na neke situacije (dom), a to svjedoči o njegovoj marginalizaciji.

¹⁶ Usp. Josip Matešić, *O ulozi leksika pri učenju stranog jezika djece jugoslavenskih radnika u dijaspori*, *Slavica Lundensia* 11, str. 102—103.

9. ZAKLJUČAK

Projekt *Hrvatski dijalekti u SAD* teoretski je motiviran željom da se istraže principi neposrednog posuđivanja. Lundska i essenska projekta pokrenuta su zbog praktične potrebe da se doseljenička djeca što uspješnije uključe u školovanje na stranom jeziku i kasnije eventualno u život i rad u stranoj sredini. Projekti su financirani iz švedskih odnosno njemačkih fondova. Pristup je u essenskom projektu isključivo sociolingvistički. Pristup u lundskom projektu mogli bismo nazvati sociolingvističko/lingvistički (ili sociolingvističko/jezičnosustavni). Doprinos lundskog projekta nije samo u konkretnim spoznajama o govoru naše djece u Švedskoj već je metodologija rada na tom projektu i teorijski zanimljiva jer je tu primijenjen nov model (teorija monitora) jezičnog učenja na problem govora naše djece u Švedskoj. Stoga smatram da je ovo istraživanje i zbog svojih rezultata i zbog metodologije istraživanja izuzetno zanimljivo za sve lingviste, slaviste i nastavnike materinskog i stranog jezika.

Rezultati ovog istraživanja svjedoče o primarnosti ili marginalnosti nekih pojava u hrvatskom ili srpskom jeziku i o smjerovima njegova daljnjeg razvoja. Ovi se rezultati mogu usporediti sa sličnim istraživanjima u drugim sredinama, s istraživanjima učenja prvog jezika kod djece u domovini te s istraživanjima učenja stranog jezika u domovini i gubljenja jezika kod afazičara. Na taj bi se način mogla utvrditi veća ili manja postojanost i proširenost određenih fonetskih, morfoloških i sintaktičkih pojava i dobiti dragocjene podatke za analizu jezičnih univerzalija. Već sada možemo zaključiti da su okluzivi, labijali i velari univerzalno stabilniji od frikativa i afrikata, a da je na morfološkoj razini najpostojanija opreka između nominativa i akuzativa. Jezični sustav djece koja tek usvajaju jezik u domovini, djece (a u manjoj mjeri i odraslih) u dijaspori te afazičara manje je stabilan, skloniji promjenama i »propusniji« od jezičnog sustava odraslih govornika u svojoj prirodnoj jezičnoj sredini u domovini.

10. BIBLIOGRAFIJA

1. Albin, A. (s Ronelle Alexander) 1972, *The Speech of Yugoslav Immigrants in San Pedro California*, The Hague, Martinus Nijhoff.
2. Albin, A. 1976, *A Yugoslav Community in San Pedro, California*, *General Linguistics*, 16, 2—3.
3. Alund, A. 1975, *Teoretski okvir za istraživanje dvostruke polujezičnosti kod manjinskih grupa*, *Rasprave o migracijama* 20. Centar za istraživanje migracija, Zagreb.
4. Bauer, I. 1982, *Odstupanja od sintaktičke norme u novinskom tisku na hrvatskom jeziku u SAD pod utjecajem američkog engleskog* (neobjavljena disertacija) Zagreb.
5. Bauer, I. 1984, *Syntactic Deviations in an American-Croatian Newspaper: An Approach to the Phenomena of Linguistic Borrowing*, *Folia Slavica* 6, 3. Columbus, Ohio.
6. Bauer, I. 1984, *Neke sintaktičke osobitosti u američkom novinskom tisku na hrvatskom jeziku*, *Interferencija na planu rekcije*. *Filologija* 14, Zagreb.
7. Centerham, K. 1982, *Aktivno poznavanje leksike u srpskohrvatskom i švedskom jeziku kod jugoslavenske dece predškolskog uzrasta u Malmö*, *Lunds Universitet — Lärhögskolan I rapport*, Malmö.
8. Clahsen, H., Rohde, U. 1976, *Untersuchungen zur Sprache ausländischer Arbeit rein der BRD*, *Studium Linguistik* 1.
9. Clyne, M. 1968, *Zum Pidgin-Deutsch der Gastarbeiter*, *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik* 35.
10. Delić, D. 1977, *Rechtschreibschwierigkeiten jugoslawischer Schüler in einer Grundschule*, *Schriftliche Hausarbeit zur II. Staatsprüfung für das Lehramt an der Grund- und Hauptschule*, Essen.
11. Drettakis, E. G. 1975, *Yugoslav Migration to and from West Germany 1962—1973*, *Studies of the Institute of Geography*, University of Zagreb, Zagreb.
12. Đurović, L. (ur.) 1983, *Lingua in Diaspora, Studies in the Language of the Second Generation of Yugoslav Immigrant Children in Sweden*, *Slavica Lundensia* 9, Lund.
13. Đurović, L. 1984, *The Diaspora Children's Serbo-Croatian, Language and Literary Theory*, *Papers in Slavic Philology* 5, Ann Arbor.
14. Đurović, L. (ur.) 1987, *Child Language in Diaspora, Serbo-Croatian in West European Countries*, *Papers from a Symposium*, *Slavica Lundensia* 11, Lund.
15. Đurović, L., Stankovski, M. 1979, *Hemspråksutvecklingen hos serbokroatisk/kroatoserbisktalande barn i Sverige*, Lund.
16. Eterović, A. 1973, *Yugoslavs in Nevada 1859—1900*, San Francisco.
17. Filipović, R. 1974, *Jezici naših iseljenika na znanstvenom skupu u New Yorku*, *Matica* 12.
18. Filipović, R. 1978, *Očuvanje materinskog govora naših iseljenika u SAD pod pritiskom jezika prestiža*, *Iseljeničvo naroda i narodnosti Jugoslavije i njegove uzajamne veze s domovinom*, *Zavod za migracije i narodnosti*, Zagreb.
19. Filipović, R. 1979, *Proučavanje hrvatskih dijalekata u SAD*, *Bilten Zavoda za lingvistiku* 3, Zagreb.
20. Filipović, R. 1980, *Croatian Dialects as Markers of Croatian Ethnicity in the United States*, *The Role of Ethnicity in American Society*, University of Zagreb and Commission for Educational Exchanges between the USA and Yugoslavia, Zagreb.
21. Filipović, R. 1981, *Hrvatski dijalekti u kontaktu s engleskim jezikom na području SAD*, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 5, Zagreb.
22. Filipović, R. 1982, *Istraživanja hrvatskih dijalekata bilingvnih govornika u neposrednom posuđivanju*, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 6, Zagreb.
23. Filipović, R. 1982, *Malo Konavle u Kaliforniji — Konavljani u Watsonville*, *Konavoski zbornik* 1, Dubrovnik.
24. Filipović, R. 1982, *Serbo-Croatian in the United States: Croatian Dialects in Contact with American English*, *The Slavic Languages in Emigré Communities*, *Linguistic Research Inc.*, Carbondale, Edmonton.
25. Filipović, R. 1984, *Croatian Dialects in the United States: Sociolinguistic Aspects*, *Folia Slavica* 6, 3, Columbus, Ohio.
26. Filipović, R. 1984, *Sociolingvistički uvjeti za očuvanje konavoskog dijalekata u Watsonville* *U.S.A.* *Hrvatski dijalektološki zbornik* 7, Zagreb.
27. Foge, D. 1970, *Jugoslaven und Integration*, *Gewerkschaftliche Monatshefte* 1.
28. Heuchert, L. *Mit dir spreche ich gerne Jugoslawisch. Aber hier muss ich Deutsch sprechen*, *Zweisprachigkeit ausländischer Kinder und Ausländer im Stadtteil. Integration durch den Kindergarten Projekt — Information* 5. Berlin.

29. Jančar, M. 1977, *Die Definition der Kontraste sozio-kultureller Bedingungen jugoslawischer Kinder im Hinblick auf ihre Situation in der Bundesrepublik Deutschland*, Zeitschrift für Kultur-austausch 27,3.
30. Jovanović, S. 1984, *O padežnim sistemima trinaestogodišnje dece srpskohrvatske dijaspore u Švedskoj*, Stockholm School of Education (rukopis).
31. Jutronić, D. 1972, *Serbo-Croatian and American English in Contact, a Sociolinguistic Study of the Serbo-Croatian Community in Steelton Pennsylvania* (doktorska disertacija).
32. Jutronić, D. 1973, *Američki, engleski i hrvatski (čakavski dijalekt) u kontaktu*, Čakavska rič III, 1973/1, Split.
33. Jutronić, D. 1974, *Upotreba i održavanje hrvatskog jezika (čakavskog i kajkavskog dijalekta) kod naših iseljenika i njihove djece rođene u Sjedinjenim američkim državama*, Čakavsk rič IV, 1.
34. Jutronić, D. 1974, *The Serbo-Croatian Language in Steelton*, General Linguistics 14, 1.
35. Jutronić, D. 1975, *Žedna studija o govoru naših iseljenika u San Pedru u Kaliforniji*, Čakavska rič V, 2.
36. Jutronić-Tihomirović, D. 1976, *Language Maintenance and Language Shift of the Serbo-Croatian Language in Steelton Pennsylvania*, General Linguistics 16.
37. Jutronić-Tihomirović, D. 1985, *Hrvatski jezik u SAD*, Logos, Split.
38. Knaflić, V., Peter, S. 1984, *Mogućnost održanja matrinijeg jezika u uslovima L2 (u francuskoj sredini — izgovor glasova)* Uspeh u učenju sa stanovišta psiholingvistike, Beograd.
39. Lattey, E., Müller, B. D. 1975, *Temporary Language Acquisition*, Migrant Workers Speech in Germany, Paper presented at the AILA World Congress, Stuttgart.
40. Magner, T. 1982, *Bibliography of Publications on Immigrant Slavic Languages in the United States*, Sussex, R. (ur.) 1982.
41. Mikeš, M. 1974, *Glasovni razvoj govora dvojezične dece*, (disertacija) Novi Sad.
42. Müller, H. 1974, *Ausländerkinder in deutschen Schulen*, Stuttgart.
43. *Muttersprachlicher Unterricht mit jugoslawischen Schülern in der Sekundarstufe I — Erkundungsstudie*, 1985, Unterricht für ausländische Schüler, Heft 9, Landesinstitut für Schule und Weiterbildung, Soest.
44. Prpić, G. J. 1971, *The Croatian Immigrants in America*, Philosophical Library, New York.
45. Rajić, Lj. 1978, *Sociolingvistički aspekti dvojezičnosti Jugoslavena na radu u Švedskoj i Norveškoj*, Godišnjak Saveza društava za primenjenu lingvistiku Jugoslavije 2, Beograd.
46. Schrader, A. Nikles, B. W., Griese, H. G. 1976, *Die zweite Generation, Sozialisation und Akkulturation ausländischer Kinder in der Bundesrepublik*, Frankfurt/Main.
47. Schrader, A. Nikles, B. W. Griese, H. 1979, *Die zweite Generation. Sozialisation und Akkulturation ausländischer Kinder in der Bundesrepublik*. Athenäum Verlag, Königstein, 2. Auflage
48. Stankovski, M. 1978, *Procesi redukcije fonološkog sistema srpskohrvatskog kod djece doseljenika u švedskoj jezičnoj sredini*. Lund Contributions to the Eighth International Congress of Slavists in Zagreb—Ljubljana, Slavica Lundensia 6, Lund.
49. Stankovski, M. 1979, *Prvi jezik druge generacije. Prijedlog za nekoliko objektiviziranih modela razvoja srpskohrvatskoga/hrvatskosrpskoga jezika kod djece doseljenika u Švedskoj*, Jugoslavenko-švedski simpozij »Druga generacija Jugoslavena u Švedskoj». Lund,
50. Stankovski, M. 1985, *The Development of the Serbo-Croatian/Croatian Sound System in the Speech of the Child D 10.03 in the JUBA-Corpus*, Slavica Lundensia 10, Lund.
51. Stojanović, I. 1982, *Lingvistički aspekti dvojezičnosti jugoslavenskih učenika sa srpskohrvatskog jezičnog područja u završnim razredima osnovne škole u SRNj*. (disertacija) Novi Sad.
52. Stölting, W. 1973, *Der serbokroatisch-deutsche Bilingualismus jugoslawischer Schüler in Essen*, Linguistische Berichte 27.
53. Stölting, W. 1975, *Wie die Ausländer sprechen: Eine jugoslawische Familie*, Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik 5/18.
54. Stölting, W. 1976, *Der serbokroatisch-deutsche Bilingualismus jugoslawischer Schüler*. Grot-husen, K. D. (ur.) Südosteuropa und Südosteuropa-Forschung, Zur Entwicklung und Problematik der Südosteuropa Forschung, Hamburg.
55. Stölting, W. 1980, *Die Zweisprachigkeit jugoslawischer Schüler in der Bundesrepublik Deutschland*, Harrossowitz, Wiesbaden.
56. Surdučki, M. 1978, *Srpskohrvatski i engleski u kontaktu. Rečnik i morfološka analiza engleskih pozajmljenica u standardnom srpskohrvatskom jeziku Srba i Hrvata iseljenika u Kanadi*, Matica srpska, Novi Sad.
57. Sussex, R. (ur.) 1982, *The Slavic Languages in Emigre Communities*, International Review of Slavic Linguistics 5, 3—4, Edmonton, Alberta Linguistic Research.

58. Trager, G. L. 1942, *The Slavic-speaking Groups of the United States and Canada*, American Council of Learned Society Bulletin 34.
59. Ward, Ch. 1976, *The Serbian and Croatian Communities in Milwaukee*, General Linguistics 16/2—3.
60. Ward, Ch. 1980, *Intrafamilial Patterns and Croatian Language Maintenance in America*, East European Monographs, New York.
61. Ward, Ch. 1986, *Croatian and Serbian Church Communities in Milwaukee*, Languages in Contact and Contrast.

SUMMARY

THE SPEECH OF YUGOSLAV CHILDREN IN DIASPORA

The author compares the results of different research projects dealing with the speech of Yugoslav children in the foreign language environment. She analyses their speech from the linguistic (phonological, morphological, lexical, syntactic and semantic level) and sociolinguistic point of view. She compares different approaches to this problem and quotes examples from research projects conducted in USA, Sweden, Norway and West Germany.